

Från talang till firad stjärna – vilka blir bäst?

De som verkligen lyckas inom tävlingsidrotten får en uppmärksamhet som är få förunnade och belönas också därefter. Vad driver ungdomar till att försöka nå landslaget eller komma ännu längre? Får alla en rättmätig chans att kvalificera sig? Vilka är dessa ungdomar och hur kan de beskrivas?

Inledning

Trots att Sveriges befolkning endast uppgår till några enstaka promille av jordens totala har ett stort antal världsstjärnor vuxit upp i vårt land. Det finns idrotter som uppvisar en 100-årig tradition i mästerskapsammanhang och som producerat topputövare varje decennium sedan 1900-talets begynnelse. Hur kommer det sig att ett så litet land som Sverige lyckats så väl på den internationella idrottsarenan – och framför allt inom idrotter av vitt skild karaktär? Denna och liknande frågeställningar har ofta aktualiserats utomlands. Som exempel kan elitbreddens inom svensk tennis på 1980-talet anföras eller utvecklingen inom svensk friidrott hittills under 2000-talet.

Hur det började

Den svenska idrottsrörelsens framväxt och vidare utveckling finns väl dokumenterad i litteraturen och behöver därför inte närmare redovisas här (1). Från en blygsam start 1903 har Riksidrottsförbundet (RF) utvecklats till en paraplyorganisation för samlad tävlingsidrott med fn 68 olika förbund och med flera idrotter på kö. Föreningsidrottens roll i samhället är obestridlig och med ett omfattande statligt stöd på olika plan. Att hålla på med idrott är den kanske vanligaste fritidssysselsättningen för många yngre och en heltidssysselsättning för allt fler. Mot den bakgrunden ter sig kanske inte alla framgångar genom åren som så oerhört anmärkningsvärt, men frågan är motiverad. Vad krävs för att bli bäst?

Värdet av framgång

Det är en samhällelig trend att en god prestation eller en god produkt tillerkänns ett allt större värde. På en bilsalong i Detroit presenterades nyligen under stor pompa och ståt och med ansvarig minister närvarande en ny svensk bilmodell som skall börja tillverkas först 2008. Den enskildes kompetens och förmåga att producera och prestera har blivit normgivande på alla tänkbara plan. En idrottsprestation äger dock ett prestigevärde och ger uppmärksamhet som i mångt och mycket saknar motsvarighet (2). Mångmiljonkontrakt och ekonomiskt oberoende hägrar för allt fler men blir verklighet endast för några få. Ambitionen att verkligen lyckas har under senare år drivits därhän att frestelsen till otillbörliga genvägar oftare blivit övermäktig. Den vitaste och kanske mest rotade vinteridrottsgrenen i folksjälen – längdåkning på skidor – kan internationellt anföras som ett avskräckande exempel.

Mats, Stefan & co

Fram till 1980-talet hade Sverige producerat en världsspelare per decennium i tennis under förra seklet. Bland dessa märks Lennart Bergelin, Sven Davidsson och Jan-Erik Lundqvist. Utropstecknet var naturligtvis Björn Borg, framröstad som 1900-talets främste idrottsutövare alla kategorier. Björns exempellösa framgångar ledde till en explosion inom svensk tennis vad gäller såväl nyrekrytering som elitbredd. I hans fotspår återfanns på våren 1985 inte mindre än fem manliga svenska spelare rankade bland världens 15 främsta och som vann

Davis Cup laget 1984

Figur 1. Efter Bronfenbrenner (1985)

både singel och dubbel i ett antal stora turneringar. En spelare vann t ex fem stora tävlingar i rad den våren.

Myten om tennisundret

”Det finns ingen tidig och hård elitsatsning bakom det svenska tennisundret, visar en forskningsrapport. Bakom det svenska tennisundret finner vi ingen tidig elitsatsning, ingen tidig specialisering på enbart tennis, inga demonstrerande tränare. Vi finner istället talangfulla ungdomar som i lekens form börjar träna tennis i 7-årsåldern, som sysslar med fler idrotter till 14-årsåldern och som inte pressats till framgång utan fått utvecklas i egen takt.” Så lød rubriken och ingressen på DN Debatt den 2.11 1986 (3).

Den studie som genomfördes om svensk elitennis 1985-86 var både liten och anspråkslös men väckte en enorm uppmärksamhet världen över (4). Skälen till detta var främst mediaexploateringen av tennissporten samt det faktum att så många manliga spelare samtidigt slagit sig in i världseliten från ett så litet land. Fram till 1980-talets mitt fanns dessutom heller inga svenska samhällsvetenskapliga studier med ett uttalat syfte att förklara tävlingsframgångar på någon högre nivå.

Teoretisk förklaringsgrund

En utgångspunkt i tennisstudien var att utvecklingen till stjärnspelare var att betrakta som en socialisationsprocess där inläring av förbestämda roller utgör ett väsentligt inslag (5). Anta-

gandet var att rollen som elitidrottare besitter vissa särkaraktäristika som måste införlivas med den enskildes förutsättningar och rådande situation. En annan utgångspunkt var hur individ och miljö samverkar. Fischbein beskrev detta utifrån två miljöbetingade dimensioner, dels graden av den stimulerade individen upplever sig få, dels graden av tillåtande/restriktivitet (6). För att närmare analysera interaktionsprocessen mellan den utvecklande individen och den omgivande miljön prövades Bronfenbrenners utvecklingsökologiska ansats (7).

Modellen i figur 1 beskriver den omgivande miljön i termer av fyra samverkande nivåer alltifrån individens omedelbara närhet, som t ex föräldrar och tränare, (mikronivå) till externa faktorer i samhället som ekonomi, kultur och politiska system (makronivå). Mellan ytterligheterna återfinns en nivå av inbördes samverkande mikrosystem (mesonivå) samt en nivå som kan exemplifieras av bostadsort, föräldrars förvärvsarbeten eller utbud av idrottsklubbar i grannskapet (exonivå). Den utvecklande individen befinner sig figurativt i modellens mitt och kan aktivt påverka och påverkas av de två inre nivåerna (mikro och meso) medan de två yttre nivåerna (exo och makro) står utanför individens direkta inflytande. Pilen genom modellen avser att belysa förändringar som kan ske över tid både vad avser innehåll och grad av inflytande mellan och inom respektive nivåer.

Parisvinsten

Betecknande för Bronfenbrenner är vidare hans fenomenologiska syn på utvecklingsprocessen. Den innebär att egna tankar, erfarenheter och föreställningar om verkligheten utgör viktiga led i processen och många gånger kan vara mer betydelsefullt hos den utvecklande individen än rent objektiva förhållanden. Ett exempel på detta synsätt är den förändring i ranking hos elit-spelarna i studien som ägde rum efter Mats Wilanders sensationella vinst som 17-åring i Paris 1982. Citatet nedan är hämtat från en intervju med en av de andra stjärnspelarna (8).

”Kan du ange någon orsak till att du blivit så bra?

Jag fick börja lugnt med tennis, jag satsade inte så mycket från början. Jag tog steg för steg. Det betydde mycket för mig när Mats vann i Paris endast 17 år gammal. Även vi andra började tänka att varför skulle inte vi kunna när han kan? Vi hade ju tränat länge med honom och tyckte väl inte att han var så märkvärdig. Vi upptäckte att vi var väl inte heller så dåliga, det var kanske inte så långt till toppen.”

Resultaten i ett nötskal

Den stora skillnaden mellan elit- och kontrollgrupp i studien var förhållanden som rör tränarens ageranden, spelarnas uppväxtvillkor och klubbmiljöer - med tonvikt på det förstnämnda. De som lyckades....

- kom nästan undantagslöst från

landsortsklubbar och mindre orter där idrottsutbudet ofta var ganska torftigt

- växte upp med tränare som insåg betydelsen av harmoni och trygghet i tennisverksamheten – tränare med förmåga att entusiasmera, engagera, motivera och skapa intresse utifrån vars och ens förutsättningar
- upplevde inga överdrivna krav på att lyckas
- hade god support från familjen som inte betraktade tennisverksamheten som någon belastning utan gjorde den till en ren familjeangelägenhet
- växte upp med små tennisklubbar där det fanns gott om speltid i mindre träningsgrupper
- sysslade tidigt med flera idrotter, ägnade mycket tid åt spontanidrott och specialiserade sig på tennis först i 14-årsåldern. Resultaten visar tydligt på olika faktorer samverkan i närmiljön - i Bronfenbrenners utvecklingsekologiska modell ett uttryck för mesonivåns inverkan.

En viktig slutsats i studien och därmed budskap till idrottsrörelsen var att uppmuntra ett allsidigt idrottsutövande under uppväxtåren samt att det mot bakgrund av tidiga framgångar inte gick att ställa en säker prognos om senare resultatutveckling.

Kritiska röster

Reaktioner på resultaten från diverse förståsigpåare lät inte vänta på sig. Framtidne simmarprofilen och skribenten Birger Buhre sågade övertecknad i princip vid fotknölna vilt påhejad av tennisjournalisten Jonas Arnesen. Båda hävdade att för att bli riktigt duktig måste man visst specialträna tidigt och framför allt inte hålla på att leka och fjanta runt. En tillkallad presskonferens på GIH (det hette så då) blev heller ingen hit. Den samlade journalistkåren förväntade sig en slags allmängiltig åtgärdslista för hur man ska göra för att bli bäst snarare än en pedagogisk modell med utgångspunkt från miljön i samverkan med spelarnas förutsättningar och situation.

Förbunden tog signal

Resonemang om talang och talangutveckling hade naturligtvis förts tidigare inom idrottsrörelsen men förstärktes som ett resultat av de resultat som framkom. I likhet med Buhre och Arnesen var emellertid en vanlig uppfattning bland utbildningsansvariga i förbunden att det primära var att träna mycket

Figur 2. Talangbegreppet

Börje Salming. Foto: Rolf Carlsson

och tidigt för att ha en chans att slå sig fram till eliten. De som var bäst som små var också morgondagens stjärnor. Många förbund tog dock signal. Med ishockey i spetsen hörde ett 20-tal av sig om möjligheten att genomföra en liknande studie med just deras idrott. Hur skulle resultaten kunna generaliseras till andra idrotter? Vad betyder olika idrotters särart i sammanhanget?

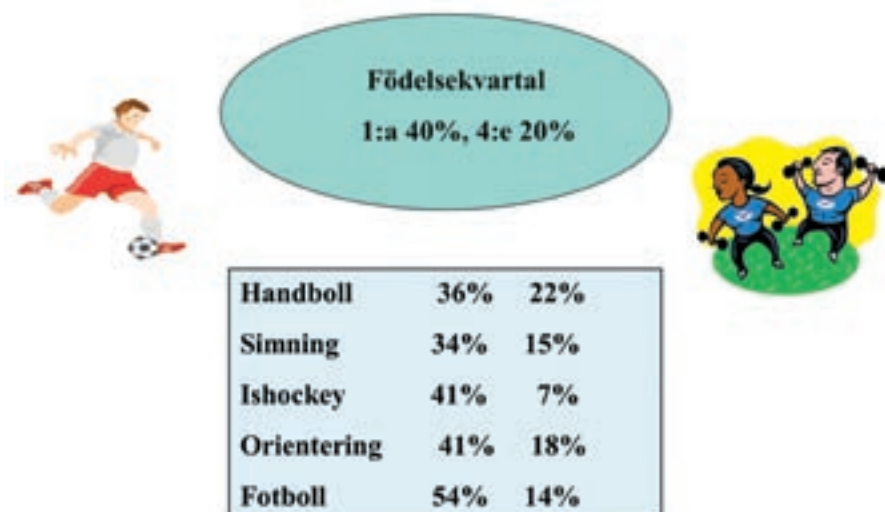
Vägen till landslaget

Ansatsen mynnade ut i en studie som omfattade sju idrotters landslag med kontrollgrupper – inalles nära 400 utövare (9). RF:s olika förbund innehåller ett brett spektrum av idrotter och av väsensskild karaktär. För

att i möjligaste mån tillgodose denna spridning valdes lagidrotter såväl som individuella idrotter ut, vinter- och sommaridrotter liksom idrotter som mer explicit ställer krav på kroppsdimensioner eller syretransportapparatens kapacitet. Undersökningen, med huvudsyftet att söka belysa vägen till verklig framgång, kom att omfatta handboll, fotboll, ishockey, brottning, simning, orientering samt längdåkning på skidor.

Samma skrot och korn

Resultaten avslöjade en tydlig överensstämmelse med dem i tennisstudien men också mycket annat som tidigare inte uppmärksammats. Synen på

Tabell 1. Födelse tid på året, kvartal

idrottslig talang och vad talangutveckling kan tänkas stå för gavs ett ansikte, dels utifrån den samverkan som sker mellan individen och den omgivande miljön, dels nedärvda faktorer och miljöns inflytande. Talang sågs som en fortlöpande process som blommar ut någonstans under mitten av tonårsperioden (10). Social kompetens betraktad i ljuset av goda erfarenheter från samverkan med tränare – se figur 2 – utgjorde en faktor som särskilt tydligt skiljde stjärnorna från dem som inte lyckades.

Knappast förvånande men desto mer glädjande framstod tränarens ageranden som mycket avgörande. Vad ska då en ledare vara bra på? Resultaten visade samfällt att utövarna under tidiga debutår främst uppskattade och efterlyste omständigheter som hade att göra med glädje och trygghet hos de tränare de kom i kontakt med. Som små nybörjare ville de känna sig välkomna och uppskattade efter sina egna förutsättningar, att få leka och ha kul med sina kompisar med en ledargestalt som lyssnade och brydde sig. Kort sagt harmoni och gemenskap med betoning på utveckling av basfärdigheter och grundmotorik. Ledare som förstod betydelsen av en sådan kontext i idrottsmiljön la grunden till förtrohet och ömsesidighet och därmed basen för vidare utveckling. Först när ledarna på detta sätt fått småttingarna ”på kroken” var det läge för mer målinriktad, grenspecifik och kravfylld finmotorisk träning.

Födelse tid på året

Det kanske mest iögonfallande resultatet var att på året tidigt födda oftare

nådde verklig framgång jämfört med dem födda senare. Som framgår av tabell 1 är utsikterna för hockeyspelare födda sent på året att nå landslaget inte särskilt ljusa. Rådande indelingsgrund i tävlingsklasser blev jämte faktiska skillnader i fysisk utvecklingstakt ödesdigert för många.

Liten men naggande god

Med hockeyn som kärt exempel kunde följande noteras. Alla i elitgruppen var världsmästare åtminstone en gång. Tvärt emot förväntningarna var fler av stjärnspelarna födda sent på året jämfört med dem i kontrollgruppen. En vidare analys av datamaterialet visade att spelarna i kontrollgruppen i betydligt mindre utsträckning sysslade med spontanidrott eller annan parallell idrottsverksamhet under tidiga uppväxtår samt specialiserat sig på huvudidrotten hockey tidigare i ålder. De hade därigenom rimligen inte utvecklat erforderlig grundmotorik och basfärdigheter utan kompenserade brister i klubbteknik och skridskoskicklighet med kroppsstorlek och styrka. Då pubertetsperioden blommade ut någonstans i mitten av tonårsperioden kom de senare utvecklade elitspelarna sakta men säkert ifatt. En genomgång av TV-pucksrepresentation gav stöd för detta resonemang emedan endast ett mindre antal av elitspelarna togs ut till denna turnering i 14-15-årsåldern - än mindre framstod som stjärnor. Kontrollgruppspelarna, däremot, briljerade ofta i dessa åldrar. En slutsats av detta är att TV-pucken knappast utgör en plantskola för blivande elitspelare utan sorterar snarare bort många potentiella sådana.

Variationer i fysisk utvecklingstakt

Det är väl belagt inom forskningen att tillväxtpurten inte sker samtidigt och dessutom senare för pojkar. Litteraturen skiljer här på begreppen tillväxt och mognad som dock ibland används synonymt. Tillväxt avser förändring i storlek som t ex antal celler i kroppen och deras storlek medan mognad avser en flerdimensionell process i ett tidsperspektiv fram till vuxen ålder (11). Detta innebär att det kan vara stora skillnader mellan jämnåriga fram till någonstans i mitten av tonårsperioden – i rent fysiska tal upp till 50 cm i längd och 50 kg i vikt mellan 13-åringar! Eftersom grunden för indelning i tävlingsklasser inom ungdomsidrotten oftast är baserad på ålder blir ju förutsättningarna för deltagande för många helt olika. Sent utvecklade får betydligt svårare att göra sig själv rättvisa och av skäl de själva ej styr över. Inom kraftsporter är detta så uppenbart att åldersindelning också kombinerats med viktclasser. Hur skulle annars en knattebrottare på 40 kg kunna mäta sig med en jämnårig kamrat som kanske väger det dubbla?

Två lika gamla pojkar, som kanske inte lyckas lika bra i idrott, särskilt inte i basket. Foto: Artur Forsberg

Ungdomsidrottens dilemma

Skillnader mellan jämnåriga har alltid funnits, det är inget nytt. Nytt är däremot betoningen på presterade resultat allt längre ner i åldrarna. För många småttningar blir tyvärr ledares och tränares granskande blickar på vad de kan och förväntas prestera ödesdigert redan vid föreningsdebuten. Många lever inte upp till högt ställda förväntningar – slås ut, slutar och lämnar desillusionerade föreningsidrotten. En övertro på att de som är bäst som små även är morgondagens stjärnor är tyvärr alltför vanlig. Mycket beror detta på det tävlings- och värdesystem idrottsrörelsen själv skapat.

Dikt och verklighet

Lagidrotterna hamnar lätt i blickpunkten eftersom många yngre gärna vill vara med i samma lag som sina kompisar men inte tillåts detta efter tidiga debutår. Studien *Vägen till landslaget* visade att de som verkligen lyckades som vuxna oftare fick möjlighet att idrotta tillsammans med sina kompisar i yngre åldrar jämfört med dem som inte lyckades. Föreningars agerande i detta sammanhang har ibland tagit sig hårresande uttryck. Hammarbys agerande mot en pojke som på detta sätt stöttes ut för några år sedan väckte t ex stor uppmärksamhet. Som ett mer glädjande exempel kan svensk simnings agerande beskrivas som förkortade tidsintervallen inom vissa tävlingsklasser inom ungdomssimningen för att på det viset bättre möta faktiska variationer i utvecklingstakt och därigenom bättre värna om återväxt och sina egna.

Konsekvenser för idrotten

Det råder ingen tvekan om att rådande tävlingsystem och tränares ageranden bidragit till att många ungdomar valt att sluta idrotta i förtid, sökt sig till andra idrotter eller ännu värre slagits ut. Lagidrotterna tillhör ofta förlorarna. Det är en vanlig klyscha att idrotten bärs upp av alla ideellt arbetande ledare. Paradoxen är dock att ledare och tränare som är klart olämpliga för sin uppgift tillåts vara kvar eftersom lagen annars står utan tränare. Moment 22. Med *Idrotten Vill* som förebild har en flora av idrottens måldokument tagits fram under senare år för att bättre se till idrottens demokratiska värden och samhällliga värderingar (12). De flesta förbund har lyft upp utbildningsfrågor högre på agendan med kursverksamhet bättre anpassade till avnämargruppenas

Överst Bland trätöpparna. Foto Rolf Carlson

Vänster Världscup i Rotterdam 2005. Foto: Matthieu Hageman, Groningen.

Höger Andreas Jacobsson, VM-brons i big air 2005. Foto Rolf Carlson

behov. Det är ju knappast för mycket begärt att föräldrar får ett dokument i sin hand vid föreningsupptakten där det tydligt framgår hur barn- och ungdomsverksamheten skall bedrivas.

Konsekvenser för utövarna

All tänkbar forskning visar att idrott i förening är något många ungdomar gärna ägnar sig åt. Tävlingsidrottens orättvisor och förlopp har dock bidragit till att nya uttrycksformer vuxit fram – med eller utan tävlingsinslag alternativt båda i kombination. Den mediala fokuseringen har jämte mark-

nadskrafter i samhället också bidragit till en kursändring för många yngre idrottsintresserade. Som ett exempel kan skidförbundets verksamhet nämnas. Längd och alpint är traditionellt de stora drakarna. Då snowboard infördes på OS-programmet 1998 i Nagano som en katt bland hermelinerna var flera av de bästa åkarna tveksamma till deltagande. För dem var tävlandet inte huvudpoängen utan snarare upplevelser i samband med själva åkandet. En av de första stora profilerna inom svensk snowboard – Ingemar Backman – menade något

tillspetsat att han i huvudsak åkte till Nagano för att få se hockeyfinalen. Under senare år har också ett antal snowboardåkare lämnat förbundet och klubbar har upphört – något som på intet sätt speglar antalet utövare. De stora vintersportorterna har insett intresset för snowboard och avsatt avsevärda ytor för att inrätta snowboardparker – ofta på bekostnad av utrymmet för traditionell alpin åkning.

Snowboardåkarna – ett släkte för sig

Hängbak, goggelbränna och en grenspecifik terminologi utöver det vanliga är epitet som kan förknippas med snowboard. Hur kan då åkarna beskrivas och vilka är de? Sisjord (13) beskriver t ex snowboard som en ungdomskultur med starka symbolvärden och mycket hög tolerans åkarna emellan. Christensen (14) framhåller betydelsen av gemenskap och upplevelser av aktiviteten som sådan och jämför med fallskärmshoppning eller råkörning med bil. Bäckström (15) pekar på friheten i själva utövandet och kreativiteten i att hela tiden söka nya utmaningar i t ex friåkning, nya hopp, på parkbänkar eller nedför räckan. En studie genomförd under ungdoms-VM 2004 omfattande ett 100-tal ungdomar från 20 länder visade bl a att oavsett etnisk och kulturell hemvist delade åkarna i huvudsak samma ideal. Ledare och åkare var ofta stöpta i samma form vilket gjorde samvaron mer naturlig (16). En annan studie under VM 2005 påvisade liknande förhållanden. Åkarna hade ofta ett brett idrottsligt förflutet men lyfte fram spontanitet, lek och glädje under tidiga år som starka incitament för att ha utvecklat snowboard till en livsstil. Klimatet bland åkarna var mycket gott liksom acceptans över ålders- och könsgänser. Nio av 10 åkare var vidare kontraktsbundna av olika företag och tillbringade avsevärd tid med foto- och filmjobb (17).

Idrottsrörelsens verkliga utmaning

Ett riktmärke måste vara att anpassa verksamhetsformer och ledarageranden efter barns och ungdomars förutsättningar och intresseinriktning. Då tävlingsdeltagande attraherar de allra flesta och tillmäts ett stort värde måste tävlingsformat utformas där efter, ersättas med något annat eller båda i kombination. Idrottsrörelsen ställs därmed inför problem eftersom ungdomsidrotten i huvudsak bygger på tävling av traditionell karaktär. För många idrottsaktiva har upple-

velser av och under själva utövandet blivit alltmer centralt – kriterier som karaktäriserar dem som bl a ägnar sig åt äventyrssporter av olika slag (18). Snowboard är ett utmärkt exempel på denna problematik. Många av de bästa åkarna väljer bort nationell och internationell tävling och gör andra prioriteringar. Nyttänkande som handlar om så mycket annat än själva tävlandet måste följaktligen till. Traditionell tävlingsverksamhet tenderar att bli allt mer urvattnad och mindre attraktiv.

Vilka blir då bäst?

Ungdomar som...

- från början får uppleva varierad idrott i närmiljön som kul och lekfull och därigenom optimalt kan utveckla fysiska basfärdigheter och grundmotorik
- har god support från föräldrar och andra närstående som har tid och erforderliga resurser
- har föräldrar som själva varit involverade i idrottsverksamhet eller värnar om dess värden
- tidigt kommer i kontakt med lika-sinnade tränare eller ledare som då värnar om trygghet och gemenskap
- har kompisarna inom idrotten och med vilka de tillbringar mycket tid tillsammans
- successivt slussas in i tävlingsidrotten utifrån egna förutsättningar
- tidigt gör positiva erfarenheter, upplever framgång, tillåts gå sina egna vägar och blir uppmärksammade

Referenser

1. Balck, V. (1931). *Minnen*. Mannaåren, s. 98-168. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Sandblad, H. (1985). *Olympia och Valhalla*. Idèhistoriska aspekter på den moderna idrottsrörelsens framväxt, del VI. Stockholm: Almqvist & Wiksell International. Se även Blom, K.-A. & Lindroth, J. (1995). *Idrottens historia*. Från antikens arenor till modern massrörelse, kap. 7-9. Stockholm: SISU Idrottsböcker.
2. David, P. (2005). Human rights in youth sports – a critical review on children's rights in competitive sports, pp 33-38. London: Routledge.
- Engström, L.-M. (2000). Det viktigaste är att vinna. Pedagogiska magasinet nr 1. Lärarförbundets tidskrift för utbildning, forskning och debatt. Stockholm: Lärarförbundet.
3. Engström, L.-M. & Carlson, R. (1986). Myten om tennisundret. DN Debatt 2.11. Stockholm.
4. Carlson, R. (1988). The Socialization of Elite Tennis Players in Sweden: An Analysis of the Players' Backgrounds and Development. *Sociology of Sport Journal* 5, pp. 241-256.
5. Loy, J.W. & Kenyon, G.S. & McPherson,

B.D.. (1981). *Sport, culture and society*. Philadelphia: Lea & Febiger.

6. Fischbein, S. (1986). *Person-environment interaction in educational settings*. Reports on Education and Psychology nr 1. Stockholm: Department of Educational Research. Stockholm Institute of Education.

7. Bronfenbrenner, U. (1985). *Interacting Systems in Human Development*. Research Paradigms. Working paper prepared for the SRCD Study Group. Ithaca, New York: Cornell University.

8. Carlson, R. & Engström, L.-M. (1986). 80-talets svenska tennisunder – en analys av spelarnas bakgrund och utveckling, s. 54. Rapport nr 7. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm – Stockholms Tennisförbund. Stockholm: GOTAB.

9. Carlson, R. (1991). Vägen till landslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter. Avdelningen för idrottspedagogisk forskning. Institutionen för pedagogik och GIH. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Stockholm: HLS förlag.

10. Se not 9 s. 144 ff. Jämför M. Csikszentmihalyi & K. Rathunde & S. Whalen (1993) *Talented Teenagers – the Roots of Success & Failure*, parts I-II. New York: Cambridge University Press.

11. Malina, R. & Bouchard, C. (1991). *Growth, Maturation and Physical Activity*, kap. 1-2. Champaign, Illinois: Human Kinetics Books. Lindgren, G. (1989). *Auxology and education: some educational implications from the relationships between physical and mental growth in Swedish schoolchildren*. *Acta Paediatr Suppl* 350:105.

12. *Idrotten Vill*. Verksamhetsidé och riktlinjer för idrottsrörelsen i 2000-talet. Stockholm: Riksidrottsförbundet. Carlson, R. & Quicklund, S. (2003). *Kul på snö – ett mäldokument i arbetet med barn och ungdom inom svensk skidsport*. Falun: Sv. Skidförbundet. Jämför M. Green & B. Houlihan (2005) *Elite Sport Development*. Policy Learning and Political Priorities, kap. 2. London: Routledge samt B. Houlihan & A. White (2002) *The Politics of Sport Development*, s. 206 ff. London: Routledge.

13. Sisjord, M.-K. (1998). *Gender and snowboarding*. Paper presented at the XIV World Congress of Sociology, Montreal, Canada July 26 – Aug. 1.

14. Christensen, O. (2001) *Absolutt snowboard*. Studier i sidelängs ungdomskulturer, s. 85. Det historisk-filosofiska fakultet. Universitetet i Oslo. Oslo: Unipug forlag.

15. Bäckström, Å. (2005). Spår. Om brädkultur, informella lärprocesser och identitet, s. 287. *Studies in Educational Sciences* 74. Stockholm: HLS förlag.

16. Carlson, R. (2004). Youth snowboard in an intercultural perspective. Paper presented at the European Association for Sport Management (EASM) Congress September 9 in Gent.

17. Carlson, R. (2005). Snowboard on a Championship Level. Paper presented at the European Association for Sport Management (EASM) Congress September 7 in Newcastle.

18. Arnegård, J. (2005). *Upplevelser och lärande i äventyrssport och skola*, s. 214. *Studies in Educational Sciences* 80. Stockholm: HLS Förlag.